

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Jild 3, Son 12/1

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 12/1 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги

педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Елмуратов Икматулла Гайбуллаевич</i> ҚОРАҚАЛПОҒИСТОНДАГИ БИРИНЧИ ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ ТАРИХИ (1931-1936 ЙИЛЛАР)	12-18
<i>Qitaybekov Azizbek Kenesbek o'g'li</i> QORAQALPOG'ISTONDA HAVO TRANSPORTINING SHAKLLANISHIDA "DOBROLET" AKSIYADORLIK JAMIYATINING O'RNI	19-23
<i>Nawrizbaeva Nurjamal Qudaybergenovna</i> QORAQALPOQLARNING GILAMCHILIGI BILAN BOG'LIQ VA'ZI MAROSIMLAR	24-29
<i>Сайдуллаев Фаррух Умедулло ўғли</i> МУҲАММАД ҲАКИМ ТЕРМИЗИЙНИНГ ЭТНОЛОГИК ВА ЭТНОГРАФИК ТАДҚИҚОТЛАРИ	30-35
<i>Berdiqulov Mirolim Tugalvoyevich</i> ТО'ДА-1 NEOLIT MAKONINING O'ZBEKISTON TOSH DAVRI ARXELOGIYASINI O'RGANISHDAGI O'RNI	36-40
<i>Olimjonova Gulida Olimjon qizi</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLAT BOJXONA XIZMATI ORGANLARI FAOLIYATI ..	41-47
<i>O'ng'alov Lazizbek Amiriddin o'g'li</i> NUROTA TOG' TIZMASINING TOSH DAVRI ARXELOGIYASINING O'RGANILISH TARIXI..	48-53
<i>Rahmonov Faxriddin Shoymardonovich</i> MILLIY DEHQONCHILIK MADANIYATINI ETNO-TARIXIY MANBALARDA AKS ETISHI (JANUBIY O'ZBEKISTON MISOLIDA)	54-58
<i>Tilavboyev Muhammad</i> JIZZAX VOHASIDA OT BILAN BOG'LIQ URF-ODATLAR VA MAROSIMLAR	59-63
<i>To'xtaboyev Xurmatullo Shomirza o'g'li</i> O'ZBEKISTON ILM-FANI RIVOJIDA FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETINING O'RNI (MUSTAQILLIK YILLARI MISOLIDA)	64-68
<i>Рахматиллаев Хасанбой</i> МАРКАЗИЙ ОСИЁНИНГ ҚАДИМГИ ДАВР ЭТНИК ТАРИХИНИ ЁРИТИШДАГИ АЙРИМ МУАММОЛИ МАСАЛАЛАР ВА УСУЛЛАРГА ДОИР	69-74
<i>Qurbonova Manzila Boqiyevna</i> BUXORO VOHASI MILLIY SHIRINLIKLARI VA ICHIMLIKLARI	75-80
<i>Ravshanova Gulora</i> QASHQADARYO VOHASIDA MUNTAZAM QUROLLI HARAKATLAR TA'MINOTI (XX-asrning 20- yillarida)	81-85
<i>Зарипбаев Уснатдин Оракбаевич</i> ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН АССР ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИ	86-90

<i>Baxronov Abdullo Haydar o'gli</i> O'ZBEKISTONDA TOSH DAVRI ARXELOGIYASINI O'RGANISHDA XALQARO EKSPEDISIYALARINING O'RNI	91-95
<i>Maxmatqulov Jasur Isroil o'g'li</i> GIYOHVANDLIKKA QARSHI KURASH MAVZUSINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI	96-101
<i>Esanova Nilufar</i> O'ZBEKISTON-TURKIYA HAMKORLIGI VA UNING NATIJASI (TO'QIMACHILIK SANOATI MISOLIDA)	102-106
<i>Норбоев Сарвар Қаҳрамон ўғли</i> АФРОСИЁБДАГИ СЎҒД МУДОФАА ДЕВОРИГА ОИД ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ ЎРГАНИЛИШИ (XX АСРНИНГ 50-80-ЙИЛЛАРИ).....	107-111
<i>Эсонов Зиёдбек Юлдашевич</i> ФАРҒОНА ВОДИЙСИ АҲОЛИСИ ТЎҚИМАЧИЛИК ҲУНАРМАНДЧИЛИГИ АНЪАНАЛАРИ	112-117
<i>Tishabayeva Irodaxon Rasulovna</i> 1960-1970 YILLARDA O'ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TARBIYA MUASSASALARI FAOLIYATI	118-124
<i>To'xtamishева Fotima Musurmonovna</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA QASHQADARYO VOHASI KASHTADO'ZLIGIDA O'ZGARISHLAR.....	125-132
<i>Sattorov Nurbek</i> SHIMOLIY BAQTRIYA VA ZARAFSHON MINTAQALARIDA DEHQONCHILIK VA CHORVACHILIK MADANIYATI SOHIBLARI ETNOMADANIY ALOQALARINING O'ZBEK XALQI ETNOGENEZI SHAKLLANISHIDAGI O'RNI	133-138
<i>Hazratov Nurali Burxon ug'li</i> QADIMGI KESH VILOYATI HUDUDIDAGI ARXELOGIK YODGORLIKLARINING O'RGANILISH TARIXIDAN	139-144
<i>Mamatqulov Bekzod Sherzovich</i> O'ZBEKISTONDA GAZ-OLTINGUGURT SANOATINING YUZAGA KELISHI VA UNING RIVOJLANISH TARIXI (QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA).....	145-149
<i>Berdiyev Jamshid</i> VOHA JOY NOMLARINING SHAKLLANISHIDA ETNONIMLAR VA PATRONIMLARNING TUTGAN O'RNI	150-155
<i>Djurakulov Sherzod Davronovich</i> SAMARQAND VILOYATI HUDUDIDI TOSH DAVRI ARXELOGIYASINING O'RGANILISHI TARIXI	156-161
<i>Қурбанова Дилрабо Шерипбоевна</i> ПАРЛАМЕНТ ТАРИХИ ВА ТАРИХШУНОСЛИГИ	162-172

<i>Зухриддин Болтаевич Жунаев</i> ХОРАЗМДА РЕСПУБЛИКА ТУЗУМИ: ЮТУҚЛАР ВА МУАММОЛАР (1920-1924 йиллар)	173-181
<i>Mamadiev Voxodir Bobojonovich</i> QASHQADARYO MUZEYIDAGI NODIR OSTODON	182-186
<i>Norqo'chqarov Xushvaqt Eshnazarovich</i> AFG'ONISTONDA O'ZBEK TILINING QONUNY ASOSLANISHI, O'ZBEKLAR IJTIMOYIY-MADANIY HAYOTIDAGI O'RNI (XX ASR – XXI ASR BOSHLARI)	187-197
<i>Ибрагимов Рахмон Зиёдуллаевич</i> ТОШКЕНТ ВОҲАСИ СЎНГГИ БРОНЗА ДАВРИ ТАРИХИ ТИЗИМИДА: ДАФН УДУМИ ВА МИГРАЦИЯ МАСАЛАЛАРИ	198-203
<i>Азаматова Гулмира Байирбековна</i> ОДАМ САВДОСИГА УЧРАГАН МИГРАНТ ХОТИН-ҚИЗЛАР ҲАҚИДА БАЎЗИ МУЛОҲАЗАЛАР	204-208
<i>Tishabayeva Iroдахon Rasulovna</i> 1960-1970 YILLARDA O'ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TARBIYA MUASSASALARI FAOLIYATI	209-215
08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ	
<i>Ostonokulov Azamat Abdukarimovich, Inoyatov Mardonbek Mo'min o'g'li</i> DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDITNING XALQARO STANDARTLARI	216-226
<i>Kurbaniyazov Shaxzodbek Karimovich</i> O'ZBEKISTONDA KORPORATIV BOSHQARUV TASHKILIY- IQTISODIY MEKANIZMI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY VA USLUBIY ASOSLARI	227-232
<i>Отабеков Отажон Ғайрат ўғли</i> ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ОПТИМАЛ СОЛИҚ ЮКИ ВА ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ МАСАЛАЛАРИ	233-243
<i>Шакирова Фароғат Болтаевна</i> ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БАҲОЛАШ ИНДИКАТОРЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ	244-255
<i>Мамбетназаров Бахыт Бисенбаевич</i> ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕТЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ	256-263
<i>Jumaniyazova Ro'za Quvondiq qizi</i> TURIZM INFRATUZILMASI TUSHUNCHASI VA UNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	264-269
<i>Matniyozov Murodjon Rajabbayevich</i> DESTINATSIYA IMIDJINI SHAKLLANTIRISHDA TURISTLARNING SODIQLIGI VA QONIQLASHINING AHAMIYATI	270-278

<i>Хамидова Зарифа Урол қизи</i> ДАВЛАТ СЕКТОРИДА ИЧКИ АУДИТ ВА ДАВЛАТ МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТ ТАДБИРЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ	279-291
<i>Toshaliyeva Saodat Toxirovna</i> KICHIK TADBIRKORLIK TUSHUNCHASI VA UNING IJTIMOIIY-IQTISODIY MONIYATI	292-296
<i>Худойназаров Фахритдин Хаитович</i> ИБН ХАЛДУННИНГ ИҚТИСОДИЁТГА ТАВСИЯЛАРИ	297-304
<i>Nurullayev Hoshimjon Hamidovich</i> GASTRANOMIYANING TURIZM RIVOJLANISHIDAGI ANAMIYATI	305-313
<i>Кадырова Шарофат Амоновна</i> ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	314-323
<i>Бегматова Зиёда Захиджановна</i> ДАВЛАТ ИНТЕРАКТИВ ХИЗМАТЛАРИ ТИЗИМИ АСОСИДА КАДРЛАР БАНДЛИГИНИ ВА УЛАРГА ТАЛАБНИ БАҲОЛАШ	324-332
<i>Shafkarov Bakhrom Khudoyberdievich</i> TERRITORIAL FEATURES AND THEIR EFFECTIVE USE IN THE CULTIVATION OF VITICULTURE PRODUCTS	333-340
<i>Masharipova Fazilat Axmedovna</i> OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING ANAMIYATI	341-348
<i>Мусинов Дилшод Султанович</i> ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИНГИ ИЖТИМОИЙ ВА ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИГИ ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ ОМИЛИ СИФАТИДА	349-359
<i>Шакирова Юлдуз Сайдалиевна</i> ВОПРОСЫ РАЗРАБОТКИ ДОРОЖНОЙ КАРТЫ АКТИВИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ	360-368
<i>Абдивоҳидов Мамуржон Авазхон ўғли</i> РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИНГ МАЗМУНИ, ТАВСИФИ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ	369-380
<i>To'xtasinova Muxayyo Mirzasultonovna</i> DAVLATNING INNOVATSION TIZIMINI SHAKLLANTIRISH MASALASIGA	381-388
<i>Қурбанова Раҳима Джамшедовна, Мирзаева Ширин Нодировна</i> РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В СТИМУЛИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	389-403
<i>Набиева Нилуфар Муратовна</i> ОСОБЕННОСТИ КОМПЛЕКСА МАРКЕТИНГОВОГО ПРОДВИЖЕНИЯ КОМПАНИИ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ	404-416

<i>Safarov Radjabboy Eshmuxammadovich</i> KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDA INDIVIDUAL DAROMADGA SOLIQLAR MEKANIZMIDAN SAMARALI FOYDALANISH MASALALARI	417-428
<i>Sharipova Zulayho</i> SANOAT TARMOQLARI KLASTERLARINI RIVOJLANTIRISH VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	429-434
<i>Шарипов Акбар Илхамович</i> ЧАКАНА САВДО КОРХОНАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛИ МАРКЕТИНГНИ РОЛИ	435-440
<i>Хаджаев Хабибулла Сагдуллаевич</i> ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ АНТИМОНОПОЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ	441-447
<i>Хамзайева Дилфуза Самаровна</i> SURXANDARYO VILOYATIDA TURISTIK MAHSULOTLARNI BAHOLASH VA SAMARALI RIVOJLATIRISH IMKONIYATLARI	448-452
<i>Усманова Насиба Акбаржоновна</i> ПУТИ РАЗВИТИЯ МЕНЕДЖМЕНТА В СФЕРЕ УСЛУГ	453-459
<i>Исхакова Сарвар Аюбовна</i> ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ЗАНЯТОСТЬ И КВАЛИФИКАЦИЮ ПЕРСОНАЛА В СФЕРЕ БЫТОВОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	460-467
<i>Ollanazarov Bekmurod Davlatmurotovich</i> INNOVATSION TADBIRKORLIKNI MOLIYALASHTIRISHDA MUQOBIL MOLIYALASHTIRISH VOSITALARIDAN FOYDALANISH VA UNI TURISTIK XIZMATLAR SOHASIDA QO'LLASH IMKONIYATLARI	468-479
<i>To'uchiyeva Nodira G'ulom qizi</i> OLIY TA'LIMNI BOSHQARISHDAGI INNOVATSIYALAR. CHAT GPT YOHUD SUN'IY INTELLEKT	480-485
<i>Абдурахимова Саида Аҳмаджановна, Адилова Гўзал Абзаловна</i> ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИНИНГ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ ТАҲЛИЛИ	486-494
<i>Maxsudov Sherzod Solijonovich</i> TO'QIMACHILIK SANOATI KORXONALARIDA INVESTITSION MUHIT JOZIBADORLIGINI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI	495-500
<i>Tadjibekova Dilnoza Bakhtiyarovna</i> ENHANCING FINANCIAL RESOURCE FORMATION IN BUSINESSES	501-506
<i>Radjabova Malika Ziyodullayevna</i> AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASH ISTIQBOLLARI XUSUSIDA	507-512

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Asraqulova Adiba Nabiyevna</i> ZAMONAVIY DAVRDA IQTISODGA FALSAFIY QARASHLAR	513-520
<i>Жўраев Аҳмад Муҳаммадиевич</i> ТИНЧЛИКПАРВАРЛИК ҲОЯЛАРИНИНГ ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДАГИ АҲАМИЯТИ	521-530
<i>Гуламова Мавжуда Ташпулатовна</i> АХМАД ЗИЁУДДИН АЛ-КУМУШХОНАВИЙ АСАРЛАРИДА КОМИЛ ИНСОН ҲОЯЛАРИНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ	531-538
<i>Abduxolikova Nasiba Alijonovna</i> YOSHLARNING ONLAYN TA'LIM JARAYONIGA TA'SIR ETUVCHI IJOBIIY SALBIY OMILLAR	539-544
<i>Yazdonov Zikirillo Shukurilloevich</i> QALANDARIYLIK VA UNING INSON, JAMIYAT TIZIMIDAGI O'RNI	545-552
<i>Sharipova Barno Salimovna</i> BIOETIK MADANIYATNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA UNING ZAMONAVIY IMIJI	553-558
<i>Xalikulova Umida Rustamovna</i> AXBOROT MUHITINING OLIY TA'LIMGA TA'SIRI: KONSTRUKTIV VA DESTRUKTIV OMILLAR	559-564
<i>Abbasova Maftuna Subxonovna, Temirova Xurshida</i> OILA VA NIKOH MA'NAVIYATI, OILANI MUSTAHKAMLASH OMILLARI	565-571
<i>Tog'ayev Nodirjon Ergashevich</i> AJDODLARIMIZ BOY ILMIY MEROSINING O'ZBEKISTONDA MA'RIFATLI JAMIYAT QURISH HAMDA YOSHLAR TARBIIYASIDA TUTGAN O'RNI	572-576
<i>Kipchoqov Xomidjon Gulomovich</i> JAVOBGARLIK PRINSIPINI SHAKLLANTIRISH AXLOQSHUNOSLIKNING ASOSIY MASALASI SIFATIDA	577-581
<i>Raximova Rayxon Abdurasulovna</i> ZAMONAVIY OILADA MA'NAVIY-AXLOQIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISH: MUAMMONING NAZARIY VA USLUBIY TAHLILI	582-586
<i>Агзамова Нилюфар Шухратовна</i> “АДАБ АЛЬ-ТАБИБ” КАК ИСТОЧНИК НАЦИОНАЛЬНОЙ БИОЭТИКИ	587-591
<i>Axmadiyev Nuriddin Muxutdinovich</i> INTELLEKTUAL MADANIYAT YOSHLARNING INNOVATSION FAOLLIGINI OSHIRISHNING MUHIM MEZONI SIFATIDA	592-596
<i>Nabiyev Mansur Jamxur o'g'li</i> DEMOKRATIK JAMIYAT TARAQQIYOTIDA IJTIMOIIY G'OYALAR EVOLYUTSIYASI VA MODERNIZATSIYASI	597-603

<i>Kenjayeva Dilrabo Romanovna, Xaydarova Larisa Sunnatovna</i> GLOBALLASHUV SHAROITIDA MILLIY MADANIYAT SOHASIDAGI O'ZGARISHLARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	604-609
<i>Abduraximova Tursunoy Abduvoxid qizi</i> O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM TRANSFORMATSIYASINING FALSAFIY MOHIYATI	610-615
<i>Tagayev Ganisher Xasanovich</i> YOSHLAR ETNOESTETIK DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHDA BADIY-ESTETIK OMILLARNING O'RNI	616-625
<i>Шоназаров Жамшид Шуҳратович</i> БЕҲБУДИЙ ВА УНИНГ ДАВЛАТЧИЛИК ҲОЯСИ	626-630
<i>Ҳамраев Сирож Абруевич</i> ЖАМИЯТ ЯНГИЛАНИШИ ВА ТАДБИРКОР МАЪНАВИЯТИ	631-637
<i>Nabiyev Bekzod Muxammadumarovich</i> MAFKURAVIY ISHLARNI TASHKIL ETISHDA ZAMONAVIY TARG'IBOT TEXNOLOGIYALARI: O'ZBEKISTON VA XORIY TAJRIBASI	638-642
<i>Hashimova Gulsina Ismoyilovna</i> HARBIY IJTIMOYIY ISH VA HARBIY MADANIYATNING HARBIY XIZMATCHILAR FAROVONLIGINI TA'MINLASHDAGI ROLI	643-648
<i>Karimova Gulnoza Yigitaliyevna</i> AXLOQIY MADANIYAT TUSHUNCHASINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOYIY ZARURIYATI	649-655
<i>Sharipova Kamola Usmonjonovna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA GENDER TENGLIKNI TA'MINLASH BO'YICHA ILG'OR XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASINI MILLIY STRATEGIYAGA TRANSFORMASIYALASH ISTIQBOLLARI	656-661

08.00.00- Иқтисодиёт фанлар

Мусинов Дилшод Султанович
Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти ўқитувчиси

ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИНГИ ИЖТИМОЙ ВА ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИГИ ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ ОМИЛИ СИФАТИДА

Аннотация. Ушбу мақолада хизмат кўрсатиш соҳасида инновацияларни жорий этиш ва самарадорликни ошириш орқали иқтисодий ўсишга эришиш, хизмат кўрсатиш соҳасида инновацион ривожланиши, соҳада ижтимоий-иқтисодий самарадорликни аниқлашнинг асосий мезонлари ва кўрсаткичлари тавсифи тадқиқ қилинган.

Калит сўзлар: хизмат кўрсатиш, самарадорлик, ижтимоий кўрсаткичлар, иқтисодий кўрсаткичлар, иқтисодий ўсиш.

Musinov Dilshod Sultanovich
Teacher of Samarkand Institute of Economy and Service

SOCIO-ECONOMIC EFFICIENCY OF SERVICE SECTOR AS A FACTOR OF ECONOMIC GROWTH

Abstract. The article studies the main criteria and indicators for determining socio-economic efficiency in the service sector, ways to achieve economic growth through the introduction of innovations and increased efficiency, and innovative development in the service sector.

Keywords: service delivery, efficiency, social indicators, economic indicators, economic growth.

Мусинов Дилшод Султанович
Преподаватель Самаркандского института экономики и сервиса

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ СФЕРЫ УСЛУГ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Аннотация. В данной статье исследованы основные критерии и показатели определения социально-экономической эффективности в сфере услуг, пути достижения экономического роста за счет внедрения инноваций и повышения эффективности, инновационного развития в сфере услуг.

Ключевые слова: предоставление услуг, эффективность, социальные показатели, экономические показатели, экономический рост.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I12.1Y2023N50>

Кириш. Бугунги кунда хизмат кўрсатиш соҳаси нафақат алоҳида давлат иқтисодиётида, балки бутун жаҳон иқтисодиётида муҳим ўрин тутмоқда. Сўнгги ўн

йилликда ялпи ички маҳсулот таркибида хизматлар улуши муттасил ортиб бормоқда, хизмат кўрсатиш соҳасида банд бўлганлар сони ҳам ижобий динамика билан тавсифланади, халқаро хизматлар савдоси фаол ривожланмоқда. Шу билан бирга, замонавий шароитларда иқтисодиётнинг ривожланишига таъсир қилувчи муҳим омил инновацион фаолиятдир.

Инновациялар иқтисодиётнинг ўсиши ва изчил ривожланишининг ажралмас элементи бўлиб, инновацион компонентсиз иқтисодиётнинг ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳаларини самарали ривожлантиришга эришиш мураккабдир. XXI асрда ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳаларида инновацион технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш, корхоналарни ташкил этиш ва бошқаришнинг янги усуллари бозор рақобатининг асосий омилларига, операцион самарадорликни ошириш ҳамда товарлар ва хизматлар сифатини оширишнинг кучли воситасига айланди.

Хизмат кўрсатиш соҳасининг замонавий иқтисодиётдаги ўрни ушбу секторда иқтисодий ўсишнинг фундаментал омиллари, яъни: янги илмий билимлар, интеллектуал капитал, ахборот технологиялари, молиявий сектор хизматлари, консалтинг ва бошқалар шакланганлиги билан боғлиқдир.

Бундан келиб чиқадикки, хизмат кўрсатиш соҳасида иқтисодиётни янада ривожлантириш ва аҳоли турмуш сифатини оширишда муҳим аҳамиятга эга бўлган кенг қўламли илмий-техникавий, сифат ва таркибий ўзгаришлар долзарб бўлиб бормоқда.

Хом ашё экспортига асосланган иқтисодиётдан инновацион иқтисодиётга ўтишнинг муҳим омилларидан бири бу билимлар ва юқори технологияли иқтисодиётни шакллантириш ва ривожлантириш бўлиб, унинг тармоқлари таълим, рақамли тиббиёт, илмий-тадқиқот, коммуникациялар, шунингдек, инновацияларни ишлаб чиқадиган ва амалга оширадиган саноат тармоқлари сифатида. Хизмат кўрсатиш бозорининг ушбу сегментларида инновацияларни жорий қилмасдан туриб, инновацион сиёсатнинг асосий мақсади – аҳоли турмуш даражасини оширишга эришиш мумкин эмас.

Ҳозирги вақтда иқтисодиётнинг трансформациялашуви шароитида хизмат кўрсатиш корхоналарини доимий тарзда барқарор ривожланиши ҳамда хизмат кўрсатиш интенсивлигини таъминлашда самарадорликни оширишнинг ижтимоий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш алоҳида долзарб ҳисобланади. Шунга кўра, хизмат кўрсатиш корхоналари фаолиятини самарадорлигини ошириш ҳамда улар фаолиятининг ижтимоий-иқтисодий механизмини такомиллаштиришда меҳнат жараёнлари интенсивлиги ва меҳнат унумдорлигини ошириш, ресурслардан самарали фойдаланиш, меҳнат салоҳияти самарадорлигини таъминлаш, кўрсатилаётган хизматлар сифати ва натижадорлигини ошириш, истеъмолчиларнинг талаб ва эҳтиёжларини тўлиқроқ қондириш билан боғлиқ масалалар соҳа ривожланишининг муҳим муаммолари ҳисобланади. Шунингдек, соҳа корхоналарининг халқаро бозорлардаги хизматлар сифати ва рақобатбардошлигини ошириш ҳамда хизматлар экспорти ҳажмини кўпайтириш республикамизда иқтисодий ўсишга эришишда муҳим аҳамиятга эга.

Шу сабабли хизмат кўрсатиш корхоналарини бошқаришнинг оқилона механизмини ишлаб чиқиш учун хизмат кўрсатиш соҳасидаги корхоналар фаолиятининг охириги истеъмолчилари учун, хусусан, жисмоний ва юридик шахслар,

умуман бутун мамлакат иқтисодиёти учун роли ва аҳамиятини ўрганиш муҳим ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. Иқтисодий ўсиш, сервис иқтисодиётининг шаклланиши, сервис иқтисодиётида самарадорликни ошириш, хизмат кўрсатиш жараёнларини такомиллаштириш, хизмат кўрсатиш соҳасида инновацияларни қўллаш, замонавий хизмат кўрсатиш тармоқларини ривожлантириш, меҳнат унумдорлигини ўсиши, инновацион фаолиятни амалга ошириш билан боғлиқ муаммоларнинг фундаментал тадқиқоти Кейнс Ж.М. [6], Маршалл А. [8], Шумпетер Й.А., [11], Абдурахманов К.Х. [1] асарларида ёритиб берилган.

Ривожланган давлатларда саноат ривожланишидан кейинги босқичда сервис иқтисодиётини амал қилиши билан хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарининг фаолияти самарадорлигини баҳолаш масалалари, соҳада ижтимоий-иқтисодий самарадорлигини ошириш, меҳнат самарадорлигига эришиш, ишлаб чиқариш (хизмат кўрсатиш) интенсивлигини таъминлаш, соҳада корхоналарида хизматлар сифатини уларнинг истеъмол хусусияти билан боғлиқлиги, хизматлар самарадорлигини баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари, истеъмолчиларнинг мотивациясига боғлиқ ҳолда хизматларнинг шаклланиши, хизмат кўрсатиш соҳаси ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари, корхоналарда хизмат кўрсатиш жараёнларини ташкил этишга оид тадқиқотлар Кравченко С.А. [7], Дудакова И.А., Гладкова Ю.В. [4], Захарян Р.С. [5] ларнинг асарларида ўрганилган.

Ривожланган давлатларда саноат ривожланишидан кейинги босқичда сервис иқтисодиётини амал қилиши билан хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарининг фаолияти самарадорлигини баҳолаш масалаларини тадқиқ этишга, ушбу соҳага инновацияларни жорий этиш, соҳани ривожлантириш орқали иқтисодий ўсишга эришишга алоҳида эътибор берилмоқда. Ушбу мақолада тадқиқот жараёнида мазкур масалаларга эътибор қаратилди. Юқорида келтирилган муаллифларнинг асарларида турли хил ижтимоий-иқтисодий омилларнинг хизмат кўрсатиш соҳасини ривожланишига таъсири тадқиқ этилган. Ушбу тадқиқотларда хизмат кўрсатиш соҳасида ижтимоий-иқтисодий самарадорликни баҳолаш йўналишлари тизимли равишда ўрганилмаган. Шунга кўра, мазкур мақолада хизмат кўрсатиш корхоналари фаолияти самарадорлигини баҳолашнинг ижтимоий ва иқтисодий кўрсаткичлари, хизмат кўрсатиш соҳасида инновацияларни жорий этиш ҳамда шу асосда иқтисодий ўсишга эришиш масалалари тадқиқ этилди.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот жараёнида хизмат кўрсатиш соҳасида инновацияларни жорий этиш, иқтисодий тизимлар ва нисбатларни ўрганишга тизимли ёндашув, комплекс баҳолаш, қиёсий ва солиштира таҳлил, статистик ва динамик ёндашув ҳамда гуруҳлаш усулларида фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Мамлакатимизда ҳозирги кунда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар хизматлар соҳасини ривожлантиришда қулай имкониятларни яратмоқда. Амалга оширилаётган таркибий ўзгаришлар хизмат кўрсатиш соҳаси хўжалик субъектлари фаолиятини ривожлантириш, замонавий хизмат кўрсатиш шакллари, турлари ва услубларини пайдо бўлишига шарт-шароит яратмоқда. Бу эса бугунги кунда иқтисодиётнинг трансформациялашуви анъанавий хизмат турлари билан бирга, рақамли хизматлар кўрсатиш тизимини ҳам кенг ёйилишига олиб

келмоқда. Шунинг учун хизматлар соҳасининг кенгайиб бориши ҳамда инновацияларга асосланган замонавий хизматларнинг ривожланиб бориши натижасида хўжалик субъектлари фаолиятини баҳолаш мезонлари ва ижтимоий ва иқтисодий кўрсаткичларини тадқиқ этиш алоҳида аҳамиятга эга.

Хизмат кўрсатиш соҳаси ва унинг таркибий элементлари ташкилотларининг инновацион ривожланишининг стратегик йўналишлари жорий этиш соҳалари бўйича белгиланган инновация турларига мувофиқ шакллантирилади. Бизнинг фикримизча, хизмат кўрсатиш соҳаси қуйидаги инновациялар гуруҳлари билан тавсифланади:

- технологик инновациялар — хизматлар кўрсатиш технологияси соҳасидаги инновациялар, янги хизматларни тақдим этиш ва янги маҳсулотларни ишлаб чиқариш имконини берадиган янги ускуналарни жорий этиш;

- сервис инновациялари (хизмат инновациялари) — хизматларнинг истеъмол қийматини ошириш, кўрсатилаётган хизматлар таркиби ва турларини ўзгартириш, хизматларнинг сифат хусусиятларини яхшилаш;

- ташкилий-бошқарув инновациялари – бизнес жараёнларини такомиллаштириш, бошқарувнинг янги усулларини жорий этиш, қарорлар қабул қилиш, хизмат кўрсатиш соҳасида янги ахборот-коммуникация ресурсларидан фойдаланиш;

- ижтимоий-иқтисодий инновациялар – хизмат кўрсатиш корхоналари фаолияти учун ижтимоий, иқтисодий ва ҳуқуқий шароитларнинг ўзгариши, меҳнат шароитларини яхшилаш ва аҳолининг турмуш сифатини яхшилашга ёрдам беради;

- молиявий инновациялар – хизмат кўрсатиш соҳасини молиялаштириш ва инвестицияларни жалб қилиш учун янги молиявий воситалар ва технологияларни яратиш.

Инновацион ривожланиш асосида хизмат кўрсатиш соҳасининг ижтимоий-иқтисодий самарадорлигини ошириш қуйидаги йўллар билан амалга оширилиши мумкин:

- хўжалик юритувчи субъектларни зарур ҳуқуқий, инфратузилмавий қўллаб-қувватлаш, шунингдек, давлат томонидан қўллаб-қувватланиши лозим бўлган ижтимоий аҳамиятга эга бўлган лойиҳа ва дастурларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

- хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарининг тижорат фаоллиги ва иқтисодий натижаларини ошириш мақсадида уларнинг фаолиятини диверсификация қилиш;

- хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарининг бозордаги бошқа хўжалик юритувчи субъектлар билан тармоқ ичидаги (горизонталь) ва тармоқлараро (вертикал) интеграциялашуви.

Шундай қилиб, ижтимоий-иқтисодий инновацияларни жорий этиш нуқтайи назаридан хизмат кўрсатиш соҳасини барқарор ривожлантириш механизми инновацион кластерларни шакллантириш орқали амалга оширилиши мумкин. Горизонталь даражада (хизмат кўрсатувчи корхоналар бирлашмаси) ҳам, вертикал даражада ҳам (хизмат кўрсатиш корхоналари инфратузилма функцияларини бажарадиган турли хил фаолият соҳаларидаги мустақил корхоналар бирлашмаси) бошқарувнинг бундай шаклларини яратиш потенциал имкониятларни белгилайди. меҳнат бозорини ривожлантириш ва бунинг натижасида ишсизлик даражасини

пасайтириш ва аҳоли турмуш даражасини ошириш, шу жумладан таълим ва фан, тиббиёт, молия сектори ва хизмат кўрсатишнинг бошқа инновацион йўналтирилган таркибий қисмларига инновациялар киритиш орқали.

Хизмат кўрсатиш соҳасида самарадорлик тушунчаси мураккаб, кенг қамровли категория сифатида илмий адабиётларда (efficiency – инглизча) бир қанча талқинга эга бўлиб, у кенг тарқалган “efficiency” ибораси асосида самарадорлик, ҳаракатчанлик, маҳсулдорлик, ҳаракатчанлик қобилияти, оперативлик [9] кабилар сифатида талқин қилинади. Ҳозирги вақтда иқтисодий адабиётларда самарадорликни кўплаб таърифлари келтирилгандир.

Иқтисодий адабиётларда “самарадорлик” категорияси кенг ва тор маъноларда ифодаланади. Кенг маънода “Самарадорлик” тушунчаси – атроф муҳитга самарали ва адекват ёндашув қобилияти [10], нисбий самара, операциялар ва лойиҳалар [1] сифатида таърифланади.

Самарадорликнинг юқорида келтирилган таърифига эътибор қаратсак, ушбу тушунчанинг бир неча ресурсларининг мавжудлигини англашимиз мумкин. Чунки мазкур категория турли хил мезонлар, кўрсаткичлар ва хусусиятлар асосида баҳоланади. Шу билан бирга, самарадорлик мазмунан ҳам истеъмолни қондириш, ҳам ишлаб чиқариш (хизмат кўрсатиш)нинг мақсадини ҳамда корхоналарнинг самарали фаолият юритиши, натижадорлиги каби кўринишларда юзага келади.

“Самарадорлик” тушунчаси ниҳоятда кенг тушунчадир, у олинган самаранинг сарфларга нисбатини акс эттиради. Самарадорлаштириш – меҳнат фаолиятининг у ёки бу соҳасида юқорироқ натижаларга эришиш ва ушбу натижаларнинг бирлигига сарфларни қисқартириш мақсадларида энг яхши ечимларни излашдир [1].

“Самарадорлик” категорияси тор маънода потенциал ва реал фаолиятлар натижасининг умумий таснифини ифодалаб, асосий эътибор олинган натижаларга қаратилади. Ушбу келтирилган таърифлар “самарадорлик” тушунчасининг муҳим хусусиятларини ифодалаб, биринчидан, бу категория мураккаб ижтимоий-иқтисодий термин ҳисобланади ва у муайян мезонлар асосида баҳоланади. Иккинчидан, “самарадорлик” нисбий категория бўлиб, у аниқ мақсадлар йўналишига бўйсунди. Яъни, самарадорликни аниқлаш асосий мақсадлар натижасидаги фаолиятларни ифодалайди [3].

Самарадорликнинг муҳим кўрсаткичлари – бу мақсадларга эришиш даражаси ёки жараёнлар оптималлигини ўлчашга кўмаклашувчи фаолиятнинг миқдорий кўрсаткичларидир.

Самарадорликнинг умумий ҳолати, жумладан, ижтимоий-иқтисодий самарадорликни аниқлаш муҳим аҳамиятга эга. Ижтимоий-иқтисодий самарадорлик – чегараланган ресурслардан оқилона фойдаланган ҳолда эришилган, аҳолининг ижтимоий, иқтисодий, ижтимоий-иқтисодий даражасини юксалтиришдир. Иш – инсон камолотини юксалиш, моддий ва ижтимоий фаровонлигини ўсишида, маданий ва маънавий жиҳатдан ривожланишида кўринади. Инсон фаровонлиги ҳамда камолоти нақадар юксалса, шу қадар юқори ижтимоий-иқтисодий самарадорликка эришган бўлади.

Хизмат кўрсатиш соҳасининг иқтисодий самарадорлиги ижтимоий меҳнат самарадорлигининг таркибий элементи бўлиб, муайян мезон ва кўрсаткичлар билан ифодаланади.

Хизмат кўрсатиш самарадорлигини аниқлаш ёндашувлари кўплаб иқтисодчи олимлар томонидан тадқиқ қилинган. Шундай экан, Г.А. Аванесова самарадорликни қуйидаги гуруҳлага ажратади [2]:

харажатли-ресурсли (иқтисодий самарадорлик);

мақсадга йўналтирилганлик (натижавий самарадорлик). Рақобат муҳитида омон қолиш, рақобатчиларга қарши курашда етакчилик, иқтисодий салоҳиятнинг ўсиши, ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмининг ўсиши, фойдани максимал даражада ошириш ва харажатларни минималлаштириш мумкин бўлган мақсадларга эришиш нуқтайи назаридан баҳоланади;

ҳар томонлама иқтисодий таҳлил, унинг асосида эришилган натижалар баҳоланади, уни ўзгартириш омиллари, фойдаланилмаётган имкониятлар ва уни ошириш захиралари аниқланади;

бошқариш тизими самарадорлиги;

Ушбу ёндашув доирасида И.А.Дудакова ва Ю.В.Гладковалар самарадорликнинг қуйидаги кўрсаткичларини ажратади [4]: кўрсатилган хизматлар ҳажми; фойда, инвестицион лойиҳалар реализацияси; ишончли ҳамкорларнинг мавжудлиги; миқдорлар базасининг мавжудлиги (доимий истеъмолчилар гуруҳи); ижтимоий ва давлат дастурларидаги иштироки; фирмалар обрўи ва имижи; кадрлар қўнимсизлиги; миқдорлар билан суд ишларининг сони. Хизматлар самарадорлиги иқтисодий кўрсаткичлар, ташкилий кўрсаткичлар, ижтимоий кўрсаткичлар ва индивидуал-психологик кўрсаткичларга таснифлаш мумкин.

Хизмат кўрсатиш соҳаси самарадорлигини аниқлаш муаммосига турли услубий ёндашувлар мавжуд бўлиб, хизматларни қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин:

ресурслардан самарали фойдаланиш асосида хизмат кўрсатиш самарадорлигини ошириш ва истеъмолчилар талабини сифатли хизматлар кўрсатиш орқали тўлиқ қондириш;

эришилган натижалар ва турли хил ресурсларга қилинган харажатлар ўртасидаги нисбатнинг ўсиши орқали самарадорликнинг ошиши;

бозор субъектларини қаноатлантириш нуқтайи назаридан хизматлар самарадорлиги;

мақсадга йўналтирилганлик ёндашуви.

Биринчи ёндашувда муаллифларнинг фикрича, хизмат кўрсатиш соҳаси самарадорлигини оширишнинг моҳияти шундан иборатки, ижтимоий маблағларга нисбатан харажатларни пасайтириш ҳамда меҳнат ва ресурслардан самарали фойдаланиш юқори хизматлар сифати ва маданиятини таъминлаш орқали аҳоли эҳтиёжлари тўлиқ қондирилиши таъминланади [6].

Хизмат кўрсатиш самарадорлиги ишлаб чиқариш воситалари ва ишчи кучининг минимал миқдорида жамият манфаатларида максимал натижаларга эришиш орқали аниқланади. Бироқ бунда хизматлар самарадорлигини фақат кўрсатилаётган хизматларнинг ошиши ва харажатларнинг пасайиши билан боғлаш мумкин эмас. Самарадорликни аниқлашда муҳим роль унинг ижтимоий оқибатларига тегишлидир.

Бунга боғлиқ ҳолда хизмат кўрсатиш ташкилотлари фаолиятининг ижтимоий-иқтисодий самарадорлиги ҳақида гапириш мумкин.

Хизмат кўрсатиш соҳаси ҳолатини таҳлил қилишнинг методологик муаммоларининг тадқиқотида кўпчилик иқтисодчилар самарадорликни таҳлил қилишнинг қуйидаги жиҳатларига (самарадорлик мезонларига) эътибор беришади:

тақдим қилинаётган хизматларга солиштирма харажатларнинг ўзгариши динамикаси;

хизматларни молиявий маблағлар билан таъминлаш;

кредиторлик ва дебиторлик қарздорликнинг ўзгариши;

тарифлар ва хизматларга нархларни шаклланишини таҳлили;

хизматлар тўловида аҳоли тўловларининг улуши.

Хизматлар соҳаси самарадорлигини баҳолашга **иккинчи ёндашув** жамият ихтиёридаги эришилган натижалар ва харажатлар (ресурслар) ўртасидаги нисбатни тавсифлайди (харажатли-ресурсли ёндашув). Хизматлар самарадорлигини баҳолашга бундай ёндашув ишлаб чиқариш самарадорлигига классик иқтисодчи олимлар қарашларида ифодаланган. У ишлаб чиқариш натижалари ва харажатлар ўртасидаги боғлиқликни очиб берувчи “харажат – ишлаб чиқариш” муаммоларини қамраб олади. Бунда вақт бирлигида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар миқдори қанча кўп бўлса, иқтисодий самарадорлик шунча юқори бўлади.

Иқтисодиёт чекланган ресурслардан фойдаланиш муаммолари тадқиқотида жамиятнинг жамиятнинг чексиз эҳтиёжларини максимал қондиришга эришади. Бироқ ресурслар, хусусан, меҳнат ресурсларини баҳолаш тўлиқсиз бандлик, кичик бизнес, оилавий тадбиркорлик кабиларда кенг оммалашиши ҳисобга мураккаблашади. Шунингдек, номоддий кўринишдаги маҳсулотлар, айниқса уларнинг сифат тавсифини ҳисоб-китоб қилишда мураккаблашади. Бир қатор тармоқларда (биринчи навбатда ижтимоий-маданий соҳаларда) нафақат маҳсулотни ўлчаш, балки унинг концепциясини ҳам аниқлаш осон иш эмас.

Учинчи ёндашув хизматлар самарадорлиги уларни қаноатлантириш даражаси сифатида қаралади. Бозорнинг ҳар бир субъекти турли хил кўринишдаги хизматлар самарадорлигига ўз талабини тақдим қилади. Бир томондан, истеъмолчи уларнинг сифатини истеъмол қилинадиган хизматлар самарадорлигининг асосий кўрсаткичи деб билади. Бошқа томондан, ишлаб чиқарувчилар техник ва иқтисодий кўрсаткичларни самарадорлик мезони, яъни истеъмолчига асосланган ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлар асосида ўзгартирилган сифат деб аташади.

Шунингдек, хизматлар самарадорлигини бошқариш тақдим этилаётган томонларни мувофиқлаштириш, улар ўртасида оптимал нисбатга эришишдан иборатдир.

Тўртинчи, мақсадга йўналтирилган ёндашуви корхонанинг дастлаб қўйилган мақсадларига қай даражада эришганлигини солиштириш имконини беради. Одатда бундай мақсадлар рўйхати қуйидагилардан иборат бўлади:

рақобат кураши шароитида яшаб қолиш;

рақобатчилар билан курашда лидерлик;

йирик молиявий омадсизлик ва йўқотишларга йўл қўймаслик;

ижобий имижнинг барқарор ҳолатини эгаллаш;

иқтисодий салоҳиятни ўсиши;
ишлаб чиқариш (хизмат кўрсатиш) ҳажми ва реализациясини ўсиши;
харажатларни минималлаштириш ва фойдани ошириш;
корхона рентабеллигининг ўсиши.

Олимлар кўпинча муайян хизмат турига нисбатан самарадорликни баҳолаш ва ошириш муаммоларини ўрганадилар.

Хизматлар турларининг хилма-хиллиги шароитида уларнинг алоҳида турлари самарадорлигини баҳолаш жуда мураккабдир. Бир турдаги хизмат учун мақсадли ҳисобланган кўрсаткичлар бошқа турдагиларининг самарадорлигини айнан ифодаласлиги мумкин. Хизматлар самарадорлигини баҳолаш умумлашган усулларини яратиш мақсадлари учун уларнинг мақсадли кўрсаткичлари бўйича таснифлаш зарур.

Самарадорликни таҳлил қилиш жараёнида корхона фаолиятига таъсир кўрсатувчи ички ва ташқи омилларни ҳисобга олиш зарур. Ички ва омилларга қуйидагилар тегишли: корхона мулки, персонал ва бошқалар. Ташқи омиллар корхонанинг атрофидагилар, яъни унинг фаолиятига дахлдор турли гуруҳлар (худуд ёки шаҳар маъмурияти, банклар ва молиявий ташкилотлар, ҳамкорлар, истеъмолчилар, солиқ органлари ва бошқалар) орқали аниқланади.

Кўрсатилган гуруҳларнинг вакилларининг мақсадлари одатда турлича бўлиб, улар корхонанинг барқарорлиги ва самарали шаклланишига кўмаклашади. Бу вақтда ҳар бир гуруҳ корхонанинг самарали ишидан ўзининг аниқ кутилган натижасига эга бўлади.

Хизмат кўрсатиш корхоналари самарадорлигини баҳолашнинг кўп ўлчовли динамик модели ўз ичига қуйидагиларни олади:

унумдорлик (самарадорликка эришишда ресурсларни минималлаштириш даражаси);

самарадорлик (хизмат кўрсатиш жараёнида истеъмолчиларнинг кутиши ва эҳтиёжларини, яъни керакли вақтда керакли жойда керакли маҳсулотни ишлаб чиқишни қаноатлантириш даражаси);

мослашувчанлик – келгусида истеъмолчилар эҳтиёжларига унинг мослашиши мақсади билан хизмат кўрсатиш жараёнларининг эгилувчанлиги.

Таъкидлаш керакки, хизматларнинг аксарияти одамлар томонидан амалга оширилади, шунинг учун истеъмолчи ва хизмат кўрсатувчи шахс ўзаро муносабатга киришишга мажбур. Олинган натижа уларнинг умумий уларнинг умумий ҳаракатлари ва харидорнинг идрокига боғлиқдир. Масалан, гўзаллик салони, юридик ёки консалтинг фирмаси ҳар бир мижоз учун ҳар хил бўлган хизматларни тақдим этади.

Бир томондан, бу шуни англатадики, агар бир шахс бир неча мижозларга айнан бир хил тарзда хизмат кўрсатса ҳам, турли мижозлар ўзлари олган нарсалар ҳақида турлича тасаввурга эга бўлишлари мумкин. Шунинг учун уларнинг эҳтиёжларини қондириш ҳақида турлича ҳис-туйғуга эга бўладилар. Бошқа томондан, ходим бир хил хизматни кўрсатар экан, ҳар бир алоҳида кўрсатма билан ўз ҳаракатларини ўзгартириши мумкин. Бунда унинг касбий билими, ҳар куни бир хил бўлиши мумкин бўлмаган жисмоний ва психологик ҳолати муҳим роль ўйнайди.

Бунинг асосий натижаси шундаки, хизматларнинг аксарияти стандартлаштириш уринишларига мос келмайди, чунки ҳар бир мижоз хизмат кўрсатишдан олдин ҳам, хизмат кўрсатиш давомида ҳам ўз хоҳиш-истакларида фарқ қилса, яқуний маҳсулотни стандартлаштириш мумкин эмас. Аксарият ҳолларда хизмат кўрсатиш тартиби уни амалга оширувчи шахс томонидан белгиланади (масалан, маслаҳатчи, риелтор ёки шифокор): шахсий хизматни тақдим қилувчи шахс биринчи навбатда мижознинг эҳтиёжлари ва истакларига эътибор қаратиши лозим.

Шундай экан, ижтимоий-иқтисодий самарадорликни тадқиқ этиш “хизмат кўрсатувчи – хизматлар истеъмолчи” тизимидаги кўп босқичли ва кўп қиррали муносабатларни тушунишга олиб келади. Бу эса иқтисодий кўрсаткичларга қўшимча равишда бир қатор қўшимча, яъни хизмат кўрсатиш корхонасининг кўп қиррали фаолиятини ифодаловчи ташкилий, ижтимоий, психологик ва бошқалар хусусиятлардан фойдаланишни зарурат этади.

Ишлаб чиқариш самарадорлиги таснифига кўра, иқтисодий самарадорлик ва ижтимоий самарадорлик кўрсаткичларига ажратилади (1-расм). Иқтисодий самарадорлик – бу жонли ва буюмлашган энг сарф-харажат билан энг юқори натижага эришиш ёки маҳсулот бирлигига жами харажатларнинг пасайишидир. Ижтимоий самарадорлик – бу жамиятнинг ижтимоий эҳтиёжлари ва алоҳида кишилар манфаатларини ишлаб чиқариш натижаларига мувофиқлиги даражасидир.

Хизмат кўрсатиш соҳаси самарадорлигини аниқлаш муаммосига учинчи услубий ёндашув доирасида хизматлар самарадорлиги кўрсаткичларининг ижтимоий таркибий қисмини ажратиб кўрсатиш мумкин.

Хизмат кўрсатиш соҳасининг ижтимоий самарадорлиги деганда аҳолининг хизматларга бўлган эҳтиёжини тўлиқ қондириш тушунилади.

Аmmo шуни таъкидлаш керакки, хизматлар сифати ва уларнинг ижтимоий самарадорлигини ошишини баҳолаш кўрсаткичлари тўлиқ ўрганилмаган.

Истеъмолчи томонидан хизматлар кўрсатиш самарадорлигини баҳолаш методологияси қуйидаги кўрсаткичларни ўз ичига олади: хизматларни ҳаётийлик даврининг барча босқичларида истеъмолчилар қадриятларига йўналтирилиши керак бўлган хизмат кўрсатиш сифати, сотишдан кейинги хизмат кўрсатиш сифати, маъмурий муносабатлар сифати, тижорат муносабатларининг сифати, барча босқичларни амалга оширишга имкон берадиган маълумотларга кириш қулайлиги.

Худудий даражада фаолияти тартибга солинадиган корхоналар томонидан тақдим қилинадиган хизматлар самарадорлигини баҳолашнинг комплекс методикаси сифат менежменти тизимида киритилиши ва бошқарув самарадорлигини баҳолаш учун индикатор бўлиши зарур.

Хизмат кўрсатиш соҳасининг ижтимоий-иқтисодий самарадорлигини ошиши муайян худудни ўсиши қуйидаги кўрсаткичлар орқали таъминланиш имконини беради: худудий ялпи маҳсулот; бюджетга солиқ тушумлари; якка тартибдаги банд аҳолининг иш ҳақи; меҳнатга лаёқатли кишиларни бандлигини таъминлаш.

Хизмат кўрсатиш корхоналари фаолиятини муваффақиятли бошқариш уларнинг шаклланиш хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ижтимоий-иқтисодий самарадорликни ошириш йўналишлари, мезонлари ва комплекс баҳолаш кўрсаткичларини тизимлаштириш ҳамда алоҳида белгилари бўйича гуруҳлаб,

таснифлашни зарур этади. Бу эса хизмат кўрсатиш жараёнида иқтисодий ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш бўйича хулоса ва тавсиялар ишлаб чиқиш, хизмат кўрсатиш жараёнини оптималлигини таъминлаш асосида унинг миқдор ва сифат кўрсаткичларининг реал ва потенциал имкониятларидан самарали фойдаланишга шарт-шароит яратади.

Иқтисодий жараёнларни баҳолаш имконини берувчи мезонлар битта ёки бир қанча бўлиши мумкин. Мезонлар жараён ва ҳодисаларни қамров даражаси йўналишини аниқлаб олишга хизмат қилади. “Мезон” сўзи “тарози, ўлчов маъносини билдиради” [10]. Мезон хизматлар жараёнининг самарадорлигини ошириш бўйича унинг моҳиятини ва асосий вазифаларини аниқлайди. Мезоннинг асосий вазифаларини аниқлашда хизмат кўрсатиш самарадорлигининг якуний натижаларига эътибор қаратиш муҳим ҳисобланади. Якуни натижа бир қатор ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлар орқали аниқланади. Ушбу ҳолатда хизмат кўрсатиш корхоналари фаолияти ривожланишининг мезонлари ва кўрсаткичларини белгилашда соҳанинг муҳим хусусиятларини тавсифлаш лозимдир.

Хизмат кўрсатиш соҳаси хўжалик субъектларида меҳнат шароитлари ва характерини тавсифловчи кўрсаткичларга: хизмат кўрсатиш жараёнларини автоматлаштириш (янги техника-технологияларни жорий этиш даражаси); бино ва иншоотларини замон талабларига жавоб бериши; илғорлар меҳнати тажрибасидан фойдаланиш даражаси; сервис соҳасида банд ишчи-ходимлар малакаси, маълумоти ва касбий даражаси; техник ва технологиялар, асбоб-ускуна ва механизмларни илғорлик даражаси; сервис соҳаси учун зарур кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлашни ташкил этиш даражаси.

Мазкур кўрсаткичлар ичидан биттаси жорий этилса, умумий самарадорликни ифода этмайди. Чунки, бирон кўрсаткич ижтимоий самарани кичикроқ йўналишини ифодалайди. Бу кўрсаткичлар барчаси қўлланилса корхоналарнинг ижтимоий самарадорлигига атрофлича баҳо бериш имконияти пайдо бўлади.

Хулоса ва таклифлар. Хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарида самарадорликни ўлчаш ва оширишга эриши ҳамда инновацияларнинг юқоридаги барча йўналишларини интеграциялашуви иқтисодий ривожланиш мақсадига эришиш ва аҳоли турмуш сифатини яхшилашда синергик самарага эришиш имконини беради. Бу борадаги асосий нуқта инновацион ривожланиш фаолиятини амалга ошириш учун ташкилий-бошқарув шароитлари ва инфратузилмасини шакллантиришга асосланган хизмат кўрсатиш инновацион фаолияти тизимини ривожлантириш бўлиши керак. Хизмат кўрсатиш соҳасининг ижтимоий аҳамияти ва кўп қиррали хусусиятини ҳисобга олган ҳолда, бундай тизимни яратиш инновацион ривожланишни давлат томонидан тартибга солинмасдан мумкин эмас, бу нафақат мақсадларни белгилаш нуқтайи назаридан, балки рағбатлантириш масалаларида ҳам ифодаланиши керак. аҳоли ва малакали кадрларни инновацияларни ишлаб чиқиш, жорий этиш ва улардан фойдаланишга ундаш.

Хизмат кўрсатиш корхоналари самарадорлигини баҳолашнинг кўп ўлчовли динамик модели ўз ичига қуйидагиларни олади: унумдорлик (самарадорликка эришишда ресурсларни минималлаштириш даражаси); самарадорлик (хизмат кўрсатиш жараёнида истеъмолчиларнинг кутиши ва эҳтиёжларини, яъни керакли вақтда керакли жойда керакли маҳсулотни ишлаб чиқишни қаноатлантириш даражаси);

мослашувчанлик – келгусида истеъмолчилар эҳтиёжларига унинг мослашиши мақсади билан хизмат кўрсатиш жараёнларининг эгилувчанлиги.

Adabiyotlar/Literatura/References

1. Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти / Дарслик. – Т.: «FAN» нашриёти, 2019. 592 б.
2. Аванесова Г.А. Сервисная деятельность: историческая и современная практика, предпринимательство, менеджмент: учеб. пособие для-вузов / Г.А. Аванесова. – М.: Аспект Пресс, 2004. - 318 с.
3. Ахмеджанов А.Р.Хизмат кўрсатиш корхоналарида иқтисодий ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш. Дисс. Иқтисодиёт фанларидан PhD. – Самарқанд: СамИСИ, 2021. 46-47-б.
4. Дудакова И.А., Гладкова Ю.В. Инновационное развитие сферы услуг России как основа построения сервисной экономики // Вестник ДГТУ, 2010. Т.10. №6(49).
5. Захарян Р.С. Совершенствование механизма управления развитием рекреационных и санаторно-курортных учреждений/ Р.С. Захарян, М.Х. Тахтамышев, Ф.Р. Бисчеков. - Пятигорск: РИА-КМВ, 2007. - 131 с.
6. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Пер. сангл. проф. Н.Н.Любимова, под. ред. д.э.н., проф. Л.П.Куракова. – Москва: МИЭМП, 2010.
7. Кравченко С.А. Социально-экономический русско-английский словарь – М.: Астрель, 2004. – С. 511.
8. Маршалл А. Принципы экономической науки / А.Маршалл: В 3 т. - Москва: Прогресс-Т.3. 1984. – 119 с.
9. Мюллер Д.К. – Англо-русский словарь М.: «Русский язык» 1992 . – С. 233-234.
10. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. I-том. – 459 б.
11. Шумпетер Й.А. История экономического анализа в 3 тт. – СПб.: Экономическая школа, 2004.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 12/1 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).